

مولابخش بوھيو

پي ايڇ ڊي اسڪالر سنڌي شعبو ۽ ڪراچي يونيورسٽي. -

سچل چيئر جون تحقيقي ۽ اشاعتي خدمتون: هڪ تحقيقي جائزو

Moala Bux Bohio *

PhD Scholar Department of Sindhi, Karachi University.

*Corresponding Author:

Research and Publishing Contributions of Sachal Chair: A Scholarly Review

Shah Abdul Latif University (SALU), Khairpur, established in 1976 and granted autonomous status in 1987, is an important center of higher education and research in Sindh. Among its major academic institutions, Sachal Chair occupies a significant position as a specialized research center dedicated to the poetry, philosophy, and intellectual legacy of Sachal Sarmast. Established in 1988, the Chair aims to collect, edit, preserve, and critically study Sachal's manuscripts and promote his Sufi philosophy, particularly Wahdat al-Wujud (Unity of Being). Sachal Chair has produced valuable scholarly work through research books, journals, seminars, and conferences. It has guided M.Phil and Ph.D scholars and contributed to the translation and textual editing of Sachal's multilingual poetry. The institution has promoted themes of religious tolerance, humanism, and intellectual freedom. Despite achievements in preserving Sindhi Sufi literature, challenges such as limited digital resources, financial constraints, and insufficient international collaboration remain, requiring further development and global engagement.

Key Words: *Sachal Chair, Shah Abdul Latif University, Sachal Sarmast, Sufi Philosophy, Wahdat al-Wujud, Research and Publishing Contributions, Manuscript Preservation, Sindhi Sufi Literature, Translation and Textual Editing, Religious Tolerance.*

شاه عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌ جي اهم عوامي ۽ تحقيقي يونيورسٽين مان هڪ آهي، جيڪا اعليٰ تعليم، علمي تحقيق، ادبي شعور ۽ ثقافتي

ورثي جي تحفظ جي حوالي سان نمايان حيثيت رکي ٿي. هي يونيورسٽي خاص طور اتر سنڌ ۾ علمي ۽ فڪري ترقيءَ جو مرڪز سمجهي وڃي ٿي، جتي مختلف علمي شعبن ۾ تدريسي سرگرمين سان گڏ معياري تحقيق تي پڻ خاص ڌيان ڏنو وڃي ٿو. شاھ لطيف يونيورسٽي پنهنجي تعليمي خدمتن وسيلي نه صرف شاگردن جي ذهني ۽ فڪري تربيت ڪري رهي آهي، پر سنڌي ٻولي، ادب، تاريخ، ثقافت ۽ تصوف جي مطالعي کي پڻ هٿي ڏئي رهي آهي. هن اداري سان لاڳاپيل مختلف تحقيقي مرڪز ۽ چيئرس سنڌ جي علمي سرمائي کي محفوظ ڪرڻ ۽ نئين نسل تائين منتقل ڪرڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪري رهيون آهن.

انهن علمي ۽ تحقيقي ادارن مان ”سچل چيئر“ هڪ اهم تحقيقي مرڪز طور سڃاتي وڃي ٿي، جيڪا سنڌ جي عظيم صوفي شاعر حضرت سچل سرمست جي فڪر، شاعري، فلسفي، تصوف ۽ ادبي ورثي جي منظم مطالعي لاءِ قائم ڪئي وئي آهي. سچل سرمست سنڌي ادب ۽ صوفي فڪر جي تاريخ ۾ هڪ منفرد حيثيت رکي ٿو، ڇو ته سندس شاعري انسانيت، عشق، وحدت، رواداري، مذهبي هم آهنگي ۽ فڪري آزاديءَ جهڙن اعليٰ انساني قدرن جي ترجماني ڪري ٿي. سچل چيئر جو بنيادي مقصد سچل سرمست جي شخصيت ۽ فڪر کي رڳو ادبي حوالي سان نه، پر سماجي، روحاني، فلسفياتي ۽ فڪري تناظر ۾ به سمجهڻ ۽ متعارف ڪرائڻ آهي.

سچل چيئر مختلف علمي، ادبي ۽ تحقيقي سرگرمين وسيلي سچل سرمست جي پيغام کي جديد دور جي فڪري ضرورتن سان ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪري رهي آهي. هن اداري هيٺ سيمينار، ڪانفرنسون، تحقيقي مقالا، ڪتابي اشاعتون ۽ علمي مذاڪرا منعقد ڪيا وڃن ٿا، جن ذريعي سچل جي شاعريءَ ۽ فڪر جي نون پهلوئن کي اجاگر ڪيو وڃي ٿو. ان سان گڏ سچل چيئر سنڌي ٻولي ۽ صوفي ادب جي واڌاري، تحقيقي لاڙن جي فروغ ۽ نوجوان محققن جي رهنمائيءَ ۾ پڻ اهم ڪردار ادا ڪري رهي آهي. اهڙيءَ ريت سچل چيئر نه صرف سچل سرمست جي فڪر ورتي جي حفاظت جو ذريعو آهي، پر سنڌ جي علمي ۽ ادبي سڃاڻپ کي عالمي سطح تي متعارف ڪرائڻ ۾ پڻ هڪ اهم علمي ادارو تصور ڪيو وڃي ٿو.

شاھ عبداللطيف يونيورسٽيءَ جو قيام

شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌ جي اهم عوامي ۽ تحقيقي يونيورسٽين مان هڪ آهي، جيڪا اعليٰ تعليم، علمي تحقيق ۽ ادبي شعور جي

وآڌاري ۾ نمايان حيثيت رکي ٿي. هن يونيورسٽي جو بنياد ۱۹۷۶ع ۾ ”سنڌ يونيورسٽي ڪيمپس خيرپور“ جي نالي سان رکيو ويو، جڏهن ته ان جو مقصد اتر سنڌ جي شاگردن کي سندن علائقي ۾ معياري اعليٰ تعليم جون سهولتون فراهم ڪرڻ هو. شروعاتي دور ۾ هي ادارو سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو جي هڪ ريجنل سب ڪيمپس طور ڪم ڪندو رهيو، جتي محدود علمي شعبن تحت تدريسي سرگرميون جاري هيون. ان دور ۾ خيرپور ۽ ڀرپاسي وارن علائقن جي شاگردن کي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ وڏن شهرن ڏانهن وڃڻو پوندو هو، تنهنڪري هن ڪيمپس جو قيام علائقي جي تعليمي ضرورتن کي پورو ڪرڻ لاءِ هڪ اهم قدم سمجهيو ويو.

وقت گذرڻ سان گڏ هن اداري جي علمي سرگرمين، شاگردن جي وڌندڙ انگ ۽ انتظامي ضرورتن ۾ واڌ آئي، جنهن سبب هڪ خودمختيار يونيورسٽي قائم ڪرڻ جي ضرورت شدت سان محسوس ڪئي وئي. انهيءَ پسمنظر ۾ سنڌ اسيمبليءَ ۱۹۸۶ع ۾ هڪ قانوني ايڪٽ منظور ڪيو، جنهن تحت هن اداري کي مڪمل يونيورسٽي جو درجو ڏنو ويو. بعد ۾ ۱۹۸۷ع ۾ هي ادارو ”شاه عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور“ جي نالي سان هڪ خودمختيار يونيورسٽي طور باقاعده فعال ٿيو. يونيورسٽي جو نالو سنڌ جي عظيم صوفي شاعر حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي جي نالي سان منسوب ڪيو ويو، جيڪي سنڌي ادب، تصوف، انسان دوستي ۽ روحاني فڪر جي علامت طور سڃاتا وڃن ٿا. هن نالي جي چونڊ جو مقصد سنڌ جي علمي ۽ ثقافتي سڃاڻپ کي اجاگر ڪرڻ سان گڏ صوفي فڪر جي روايتن کي علمي دنيا سان ڳنڍڻ پڻ هو.

جاگرافيائي لحاظ کان هي يونيورسٽي خيرپور ميرس جهڙي تاريخي ۽ ثقافتي شهر ۾ واقع آهي، جيڪو قديم دور کان علم، ادب، تصوف ۽ تهذيب جو اهم مرڪز رهيو آهي. خيرپور رياست جي علمي ۽ ادبي روايتن هن علائقي ۾ فڪري ماحول کي هميشه زنده رکيو، جنهن سبب يونيورسٽي جي قيام کان پوءِ هتي علمي ۽ تحقيقي سرگرمين کي وڌيڪ فروغ حاصل ٿيو. موجوده دور ۾ يونيورسٽيءَ ۾ 30 کان وڌيڪ تدريسي ۽ تحقيقي شعبا قائم آهن، جتي سماجي سائنسن، قدرتي سائنسن، ٻولين، ادب، ڪمپيوٽر سائنسن، تعليم، واپار ۽ ٻين مختلف شعبن ۾ اعليٰ تعليم ۽ تحقيق جو سلسلو جاري آهي. هي ادارو خاص طور اتر سنڌ جي شاگردن لاءِ علمي مرڪز جي حيثيت رکي ٿو ۽ هزارين شاگرد هنان تعليم حاصل ڪري رهيا آهن.

سچل چيئر جو قيام ۽ مقصد

شاه عبداللطيف يونيورسٽي سان لاڳاپيل اهم تحقيقي ادارن مان ”سچل چيئر“ پڻ هڪ نمايان علمي مرڪز آهي، سنڌ اندر صوفي ادب، خاص طور سچل سرمست جي فڪر ۽ شاعريءَ تي منظم ۽ جديد تحقيقي ڪم جي ضرورت محسوس ڪئي وئي. انهيءَ ضرورت کي نظر ۾ رکندي سچل چيئر کي يونيورسٽي جي علمي ڍانچي جو حصو بڻايو ويو، ته جيئن سنڌ جي عظيم صوفي شاعر حضرت سچل سرمست جي ڪلام، فڪر، فلسفي ۽ روحاني پيغام تي معياري تحقيق کي هٿي ملي سگهي.

سچل چيئر، شاه عبداللطيف يونيورسٽي خيرپور جو هڪ اهم تحقيقي ادارو آهي، جيڪو سنڌ جي عظيم صوفي شاعر حضرت سچل سرمست جي فڪر، فلسفي، شاعري ۽ روحاني پيغام جي منظم مطالعي لاءِ قائم ڪيو ويو. هي چيئر جون ۱۹۸۸ع ۾ يونيورسٽي جي هڪ خاص تحقيقي ونگ طور وجود ۾ آئي. ان دور ۾ سنڌي صوفي ادب، خاص طور سچل سرمست جي فڪري ورثي تي سائنسي ۽ تحقيقي بنيادن تي ڪم ڪرڻ جي ضرورت شدت سان محسوس ڪئي پئي وئي، ڇاڪاڻ ته سچل سرمست جو ڪلام گهڻو ڪري مختلف قلمي نسخن ۽ روايتي ذريعن ۾ منتشر هو. انهيءَ ضرورت کي سامهون رکندي سچل چيئر جو قيام عمل ۾ آندو ويو، ته جيئن سچل سرمست جي فڪر کي محفوظ، مرتب ۽ جديد تحقيقي اصولن موجب دنيا آڏو پيش ڪري سگهجي.

سچل چيئر جي قيام جو بنيادي مقصد سچل سرمست جي شاعريءَ کي محفوظ ڪرڻ، سندن ڪلام کي گڏ ڪرڻ، متن جي تصحيح ڪرڻ ۽ جديد تحقيقي اصولن موجب ان جو تنقيدي اڀياس ڪرڻ هو. هن اداري ذريعي سچل سرمست کي رڳو هڪ شاعر نه، پر هڪ عظيم فڪري، روحاني ۽ سماجي مفڪر طور متعارف ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. سچل چيئر مختلف علمي منصوبن، سيمينارن، تحقيقي مقالن ۽ اشاعتي سرگرمين وسيلي سنڌي صوفي ادب جي واڌاري ۽ سچل سرمست جي فڪر جي ترويج ۾ اهم ڪردار ادا ڪري رهي آهي. اهڙيءَ ريت هي ادارو سنڌ جي علمي، ادبي ۽ ثقافتي ورثي جي تحفظ سان گڏ نئين نسل تائين صوفي فڪر جي پيغام کي منتقل ڪرڻ جو هڪ اهم ذريعو بڻجي چڪو آهي.

ڊاڪٽر عطا محمد حامي لکي ٿو ته ”سچل سائينءَ ڏانهن منسوب غلط ۽ عامي روايتن کي پنجو ڏيڻ ضروري آهي ۽ ان لاءِ يونيورسٽي سطح تي تحقيقي چيئر قائم ڪئي وڃي.“ (1)

سچل سرمست کي ”شاعرِ هفت زبان“ پڻ چيو وڃي ٿو، ڇاڪاڻ ته هن سنڌي، سرائيڪي، فارسي، اردو، عربي، پنجابي ۽ ٻين ٻولين ۾ شاعري ڪئي. سندن شاعري وحدت الوجود، انسان دوستي، عشق حقيقي، مذهبي رواداري، روحاني آزادي ۽ عالمي پائيداري جهڙن اعليٰ انساني قدرن جي ترجماني ڪري ٿي. سچل چيئر جو بنيادي مقصد انهن فڪري پهلوئن جو تحقيقي ۽ تنقيدي جائزو وٺڻ، سندن شاعريءَ جي سائنسي تشريح ڪرڻ ۽ صوفيانه پيغام کي نئين نسل تائين منتقل ڪرڻ آهي.

هي ادارو شاھ عبداللطيف يونيورسٽي جي انهن خاص تحقيقي مرڪزن مان هڪ آهي، جن کي علمي ۽ تحقيقي لحاظ کان اهم حيثيت حاصل آهي. سچل چيئر سنڌي صوفي ادب جي مطالعي ۽ تحقيق کي باقاعده علمي رخ ڏيڻ لاءِ قائم ڪئي وئي، جتي سچل سرمست جي ڪلام جي گڏاوت، تصحيح، تدوين ۽ اشاعت تي منظم نموني ڪم ڪيو وڃي ٿو. ان سان گڏ سندن فلسفي، خاص طور ”وحدت الوجود“ جي فڪر، کي جديد تحقيقي ۽ فڪري تناظر ۾ سمجهائڻ جي ڪوشش پڻ ڪئي وڃي ٿي.

”سچل سائينءَ کي رواجي طور مذهبن جي خلاف سمجهڻ هڪ اڻ ڄاڻائي آهي. عالمن دليل ڏنو ته سندس ڪلام مذهبي تعصب ۽ غلط روايتن جي نند ڪري ٿو، ان ڪري سندس اصل فڪر جي پرچار لاءِ هڪ مستقل اداري (چيئر) جي ضرورت آهي.“ (2)

سچل چيئر جي اهم مقصدن ۾ سچل سرمست جي قلمي ۽ شعري ورثي کي محفوظ ڪرڻ، مختلف ٻولين ۾ موجود سندن ڪلام کي گڏ ڪرڻ، متن جي سائنسي تصحيح ڪرڻ ۽ مستند اشاعتون شايع ڪرڻ شامل آهن. ان کان علاوه، هي ادارو سنڌي صوفي ادب تي تحقيق کي هٿي ڏيڻ، نون محققن جي رهنمائي ڪرڻ، علمي سيمينار ۽ ڪانفرنسون منعقد ڪرڻ ۽ سچل سرمست جي فڪر کي قومي ۽ عالمي سطح تي متعارف ڪرائڻ لاءِ پڻ ڪم ڪري رهيو آهي. سچل چيئر جي ذريعي سچل جي فڪر کي جديد دور جي سماجي، فڪري ۽ روحاني ضرورتن سان ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي، ته جيئن سندن پيغام جي آفاقيت وڌيڪ واضح ٿي سگهي.

شروعاتي دور ۾ سچل چيئر جون سرگرميون محدود هيون ۽ بنيادي طور قلمي نسخن جي گڏاوت، مواد جي ترتيب، دستاويزي ڪم ۽ ابتدائي تحقيقي مقالن جي تياري تي ڌيان ڏنو ويندو هو. وقت سان گڏ هن اداري جي علمي سرگرمين ۾ واڌ آئي ۽ تحقيق، اشاعت، تنقيد، سيمينارن ۽ ادبي پروگرامن جي صورت ۾ ان جو دائرو وسيع ٿيندو ويو. اڄ سچل چيئر نه صرف سچل سرمست جي فڪري ورثي جي حفاظت جو اهم ذريعو آهي، پر سنڌي صوفي ادب جي واڌاري ۽ علمي تحقيق جي فروغ لاءِ پڻ هڪ معتبر تحقيقي مرڪز طور سڃاتي وڃي ٿي.

سچل چيئر جو بنيادي مقصد

سچل چيئر جي قيام جو بنيادي مقصد سنڌ جي عظيم صوفي شاعر حضرت سچل سرمست جي فڪري، ادبي ۽ روحاني ورثي کي محفوظ ڪرڻ، ان تي منظم تحقيق ڪرڻ ۽ جديد علمي دنيا آڻو متعارف ڪرائڻ آهي. هي ادارو سچل سرمست جي شاعري، فلسفي ۽ تصوف کي رڳو روايتي انداز ۾ نه، پر سائنسي، تنقيدي ۽ تحقيقي اصولن موجب سمجهڻ ۽ پيش ڪرڻ لاءِ قائم ڪيو ويو آهي. سچل چيئر سنڌي صوفي ادب جي واڌاري ۽ فڪري تحقيق جي فروغ ۾ اهم ڪردار ادا ڪري رهي آهي، جتي سچل جي ڪلام ۽ فلسفي کي جديد فڪري ۽ علمي تناظر ۾ پرکيو وڃي ٿو.

ڊاڪٽر تنوير عباسي لکي ٿو ته ”چيئر جو بنيادي مقصد سچل سرمست جي حياتي، شاعري ۽ صوفيائي فلسفي تي عقيدت کان هٽي ڪري سائنسي ۽ تنقيدي بنيادن تي معياري تحقيق کي فروغ ڏيڻ آهي. دنيا جي وڏن عالمن (جهڙوڪ ايمبروز شمل) جي مقالن ذريعي سچل جي پيغام کي عالمي سطح تائين پهچائڻ هن چيئر جو پليٽ فارم هوندو.“⁽³⁾

هن چيئر جي اهم مقصدن مان هڪ سچل سرمست جي قلمي ۽ ڇپيل ڪلام جي گڏاوت، تصحيح ۽ تدوين آهي. سچل جو ڪلام مختلف ٻولين ۽ قلمي نسخن ۾ پکڙيل رهيو آهي، جنهن سبب مستند متن جي تياري هڪ اهم علمي ضرورت هئي. سچل چيئر ان سلسلي ۾ قلمي نسخن کي گڏ ڪري، انهن جي تحقيقي چنڊڇاڻ ۽ سائنسي تصحيح ذريعي مستند متن تيار ڪرڻ جو ڪم سرانجام ڏئي رهي آهي. ان سان گڏ قلمي نسخن جي حفاظت، دستاويزي ترتيب ۽ آرڪائيو جي صورت ۾ محفوظ ڪرڻ پڻ هن اداري جي اهم ذميوارين ۾ شامل آهي، ته جيئن سنڌ جي صوفي ادبي ورثي کي ايندڙ نسلن لاءِ محفوظ بڻائي سگهجي.

زين العابدين لغاري لکي ٿو ته ”۳۰ جون ۱۹۸۸ع تي سچل چيئر جو بنياد ڪهڙن علمي مقصدن تحت رکيو ويو. عالمن جو متفقہ دليل هو ته سچل جي ڪلام جو تمام وڏو حصو مختلف ٻولين ۾ قلمي بياضن جي صورت ۾ موجود آهي. چيئر جو بنيادي مقصد انهن سمورن نسخن کي گڏ ڪري، انهن جي لغت تيار ڪرڻ ۽ هڪ مستند جامع رسالو ترتيب ڏيڻ آهي ته جيئن غلط روايتون ختم ٿين.“ (4)

سچل چيئر جو ٻيو اهم مقصد سچل سرمست جي فڪر ۽ فلسفي، خاص طور ”وحدت الوجود“ جي نظريي، تي علمي تحقيق ڪرڻ آهي. سچل جي شاعري انسان دوستي، مذهبي رواداري، عشق حقيقي، روحاني آزادي ۽ عالمي پائيداري جي پيغام سان ڀرپور آهي. چيئر جو مقصد انهن فڪري پهلوئن جي سائنسي تشريح ۽ تنقيدي اڀياس ذريعي سچل جي فڪر جي آفاقيت کي واضح ڪرڻ آهي. ان سلسلي ۾ سچل جي شاعريءَ کي ادبي، لسانياتي، فڪري ۽ تقابلي تنقيد جي روشنيءَ ۾ پرکيو وڃي ٿو، ته جيئن سندن پيغام جي گهراين کي وڌيڪ چٽي نموني سمجهي سگهجي.

هي ادارو تحقيقي ڪتابن، مقالن، جرنلن ۽ ٻين علمي اشاعتن جي ذريعي سچل سرمست جي فڪر کي علمي دنيا تائين پهچائڻ لاءِ پڻ ڪم ڪري رهيو آهي. سچل چيئر پاران مختلف موضوعن تي تحقيقي مقالا ۽ ڪتاب شايع ڪيا وڃن ٿا، جيڪي سنڌي ادب ۽ صوفي فڪر جي مطالعي ۾ اهم ماخذ طور استعمال ٿين ٿا. ان سان گڏ قومي ۽ بين الاقوامي سيمينارن، ادبي ڪانفرنسن ۽ علمي مذاڪرن جي انعقاد وسيلي سچل جي پيغام کي وسيع سطح تي متعارف ڪرايو وڃي ٿو.

تحقيقي جرنل ”اشڪار“ جي پهرين پرچي جي ادارتي صفحن ۾ واضح ڪيو ويو آهي ته ”چيئر جو بنيادي مقصد هڪ اهڙو تحقيقي ماحول پيدا ڪرڻ آهي جتي نوجوان اسڪالر سچل جي ”هفت زبان شاعري“ (ستن ٻولين واري ڪلام) تي لسانياتي کوجنا ڪري سگهن. سچل جي صوفيائي فڪر (انسان دوستي ۽ امن) کي عام ڪري ملڪ مان انتهائيسنڌيءَ جو خاتمو ڪرڻ هن اداري جو علمي مقصد مقرر ڪيو ويو.“ (5)

سچل چيئر جو هڪ اهم مقصد سچل سرمست جي شاعريءَ کي مختلف قومي ۽ بين الاقوامي ٻولين ۾ ترجمو ڪرڻ پڻ آهي، ته جيئن سندن فڪر ۽ پيغام عالمي سطح تي پهچي سگهي. ان عمل وسيلي سنڌي صوفي ادب کي بين الاقوامي

علمي ۽ ادبي حلقن ۾ متعارف ڪرائڻ ۾ مدد ملي ٿي. اهڙيءَ ريت سچل چيئر نه صرف سچل سرمست جي ادبي ۽ فڪري ورثي جي حفاظت ڪري رهي آهي، پر سنڌي صوفي ادب کي عالمي علمي روايتن سان ڳنڍڻ ۾ پڻ اهم ڪردار ادا ڪري رهي آهي.

سچل چيئر جون علمي خدمتون

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور ۾ سنڌي ادب، تصوف ۽ خاص طور سچل سرمست جي فڪر تي منظم ۽ مسلسل تحقيقي ڪم سرانجام ڏيندڙ هڪ اهم علمي ادارو آهي. هن چيئر پنهنجي قيام کان وٺي سنڌي صوفي ادب جي تحقيق، تدوين ۽ اشاعت جي ميدان ۾ قابل قدر خدمتون سرانجام ڏنيون آهن، جن جو مقصد سچل سرمست جي فڪري ورثي کي محفوظ ڪرڻ ۽ ان کي جديد علمي معيارن مطابق پيش ڪرڻ آهي.

”سچل چيئر قائم ٿيڻ کان اڳ سچل جي ڪلام تي روايتي انداز ۾ ڪم ٿيندو هو، پر چيئر محققن کي اهڙو علمي ماحول ڏنو جتي سچل جي سوانح ۽ فلسفي تي ”سائنسي ۽ جديد تنقيدي بنيادن“ تي تحقيق شروع ٿي.“⁽⁶⁾ هن اداري جي اهم علمي خدمتن ۾ ۳۶ کان وڌيڪ تحقيقي ڪتابن جي اشاعت شامل آهي، جيڪي سچل سرمست جي شاعري، فلسفي، تصوف ۽ سنڌي ادب جي مختلف پهلوئن تي جامع تحقيق تي ٻڌل آهن. ان سان گڏ ”اشڪار“ نالي تحقيقي جرنل جي باقاعده اشاعت پڻ سچل چيئر جي هڪ اهم علمي ڪاميابي آهي، جنهن ذريعي سچل شناسي، صوفي فڪر ۽ سنڌي ادب سان لاڳاپيل نوان تحقيقي مقالا ۽ تنقيدي جائزا شايع ڪيا وڃن ٿا.

”چيئر درازا شريف ۽ ٻين ذاتي لائبريرين مان سچل سرمست جا نادري ۽ قلمي نسخا گڏ ڪري انهن کي ضايع ٿيڻ کان بچايو آهي.“⁽⁷⁾

سچل چيئر جي هڪ نمايان خدمت سچل سرمست جي ”هفت زبان“ شاعريءَ تي لغوي، لسانياتي ۽ تقابلي تحقيق آهي، جنهن وسيلي مختلف ٻولين ۾ موجود سندس ڪلام جو تجزيو ڪري ان جي فڪري ۽ فني گهرائين کي اجاگر ڪيو ويو آهي. هي ڪم سنڌي، سرائڪي، فارسي ۽ ٻين ٻولين جي ادبي لاڳاپن کي سمجهڻ ۾ پڻ اهم حيثيت رکي ٿو.

”سچل چيئر جو ڪتاب پبلشنگ پروگرام پنهنجي نوعيت جو منفرد ڪم آهي. چيئر سچل جي سنڌي، سرائڪي، اردو ۽ فارسي ڪلام کي الڳ الڳ مستند

صورت ۾ ڇپائي ثابت ڪيو ته سچل سرمست هڪ ”هفت زبان“ عالمي شاعر هو.“ (8)

ان کان علاوه، چيئر ڊجيٽل آرڪائيو ۽ ويب بنياد تحقيقي وسيلن جي ترقيءَ تي پڻ ڪم ڪيو آهي، جنهن جو مقصد سچل سرمست جي قلمي ورثي، قلمي نسخن ۽ تحقيقي مواد کي جديد ٽيڪنالاجي ذريعي محفوظ ڪرڻ ۽ عالمي محققن لاءِ دستياب بڻائڻ آهي. هن جديد قدم سان تحقيق جي عمل کي وڌيڪ آسان، تيز ۽ معياري بڻايو ويو آهي.

”چيئر پاران ڪرايل ڪانفرنسن ملڪي توڙي پرڏيهي اسڪالرز کي هڪ پليٽ فارم تي آندو، جنهن سان صوفي ازم جي عالمي پيغام کي تقويت ملي.“ (9)

سچل چيئر جي هڪ ٻي اهم خدمت سچل ميوزيم ذريعي تاريخي ۽ ثقافتي ورثي جي حفاظت آهي، جتي سچل سرمست سان لاڳاپيل قلمي نسخا، دستاويز، تصويرون ۽ ٻيون يادگار شيون محفوظ ڪيون ويون آهن. هي ميوزيم نه صرف تحقيق لاءِ هڪ اهم مرڪز آهي، پر عام ماڻهن ۽ شاگردن لاءِ به علمي ۽ ثقافتي شعور وڌائڻ جو هڪ مؤثر ذريعو آهي.

”سچل چيئر سچل جي سرائيڪي ڪلام (جهڙوڪ گهڙولي) تي ليڪچرز ۽ تحقيق ڪرائي سنڌ ۽ پنجاب جي صوفي ثقافت کي پاڻ ۾ ملائڻ جو وڏو علمي ڪارنامو سرانجام ڏنو آهي.“ (10)

مجموعي طور تي، سچل چيئر جون علمي خدمتون سنڌي ادب ۽ تصوف جي ترقي، سچل سرمست جي فڪر جي تحفظ ۽ ان جي عالمي سطح تي ترويج ۾ هڪ بنيادي ۽ اهم ڪردار ادا ڪري رهيون آهن.

علمي ۽ تحقيقي اهميت

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور ۾ هڪ اهڙو اهم تحقيقي ادارو آهي، جنهن سنڌي صوفي ادب، خاص طور سچل سرمست جي فڪر ۽ شاعريءَ کي روايتي عقيدت جي دائري مان ڪڍي جديد علمي ۽ تحقيقي فريم ورڪ ۾ پيش ڪرڻ جو بنيادي ڪردار ادا ڪيو آهي. هن اداري جي علمي اهميت ان ڳالهه ۾ سمايل آهي ته ان سچل سرمست جي فڪر کي صرف روحاني يا ادبي حوالي سان نه، پر سائنسي، لسانياتي ۽ تنقيدي اصولن تحت به پرکڻ جي منظم ڪوشش ڪئي آهي.

تحقيقي لحاظ کان سچل چيئر جا اهم پهلو ڪيترن ئي رخن تي مشتمل آهن. سڀ کان پهرين، هي ادارو صوفي فڪر کي جديد علمي تحقيق سان ڳنڍڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪري رهيو آهي، جتي سچل سرمست جي وحدت الوجودي فلسفي کي فلسفياتي، سماجي ۽ فڪري تناظر ۾ سمجهيو وڃي ٿو. ٻيو اهم پهلو سنڌي ٻولي ۽ ادبي ورثي جي تحفظ ۽ دستاويزي ترتيب آهي، جنهن ذريعي سچل سرمست جي قلمي ۽ ڇپيل ڪلام کي گڏ ڪري محفوظ ڪيو پيو وڃي. ٽيون پهلو سچل جي شاعريءَ جو تقابلي ۽ لسانياتي جائزو آهي، جنهن ۾ سندس ڪلام کي مختلف ٻولين ۽ ادبي روايتن جي روشنيءَ ۾ پرکيو وڃي ٿو. چوٿون اهم رخ جديد ڊجيٽل ذريعن جي استعمال ذريعي علمي مواد جي ترويج ۽ دستيابي آهي، جنهن سان تحقيق جي عمل کي وڌيڪ مؤثر ۽ عالمي سطح تي قابل رسائي بڻايو ويو آهي.

سچل چيئر جي اهميت صرف ادبي تحقيق تائين محدود نه آهي، پر اهو ادارو سنڌي ٻولي، ثقافت ۽ فڪري سڃاڻپ جي تحفظ ۾ پڻ بنيادي ڪردار ادا ڪري رهيو آهي. هن چيئر ذريعي سچل سرمست جو پيغام يعني انسان دوستي، مذهبي رواداري، فڪري آزادي ۽ عالمي پائيدارو جديد علمي انداز ۽ تنقيدي سوچ سان پيش ڪيو وڃي ٿو، جنهن سان نوجوان نسل ۾ فڪري شعور ۽ برداشت جو جذبو پيدا ٿئي ٿو.

لسانياتي ۽ ادبي نقطه نظر کان سچل سرمست جي شاعريءَ تي ٿيل تحقيق سنڌي ٻوليءَ جي لغوي ذخيري، علامتي نظام، محاوراتي ساخت ۽ صوفياتي فڪر کي سمجهڻ ۾ اهم مدد فراهم ڪري ٿي. سندس شاعري مختلف لساني ۽ ثقافتي حوالن سان پرپور هجڻ سبب سنڌي ٻوليءَ جي ارتقا ۽ فڪري وسعت کي سمجهڻ لاءِ هڪ اهم ماخذ طور ڪم اچي ٿي.

سچل چيئر پاران علمي سرگرمين جي سلسلي ۾ مختلف تحقيقي سيمينار پڻ منعقد ڪيا وڃن ٿا، خاص طور درگاه درازا شريف تي سچل سرمست جي سالياني عرس جي موقعي تي ”سچل ادبي ڪانفرنس“ جو انعقاد هڪ اهم علمي روايت بڻجي چڪو آهي، جتي ملڪ ۽ ٻاهرين ملڪن جا محقق ۽ اديب سچل شناسيءَ تي پنهنجا مقالا پيش ڪن ٿا. ان کان علاوه، يونيورسٽي پاران تحقيقي جرنل ”سرمست“ جا ڪيترائي جلد شايع ڪيا ويا آهن، جن ۾ سچل سرمست جي شاعري، فلسفي ۽ فڪر تي نوان تحقيقي مقالا، تنقيدي جائزا ۽ علمي بحث شامل هوندا آهن.

مجموعي طور تي، سچل چيئر سنڌي ادب ۽ تصوف جي علمي تحقيق جو هڪ مضبوط ادارو آهي، جيڪو نه صرف سچل سرمست جي فڪر کي محفوظ ڪري رهيو آهي، پر ان کي جديد علمي دنيا سان پڻ هم آهنگ بڻائي رهيو آهي.

ڊائريڪٽرز ۽ سندن ڪردار

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور جي قيام کان وٺي مختلف علمي ۽ تحقيقي شخصيتن جي قيادت هيٺ ترقيءَ جا مختلف مرحلا طئي ڪيا آهن. هر دور ۾ مقرر ٿيندڙ ڊائريڪٽر پنهنجي علمي بصيرت، تحقيقي رجحان ۽ انتظامي صلاحيتن مطابق اداري جي ڪم کي نئين رخ ۽ نئين رفتار ڏني آهي. انهن ڊائريڪٽرز جي گڏيل ڪوششن سان سچل چيئر هڪ ننڍڙي تحقيقي ونگ کان وڌي هڪ مستند علمي مرڪز طور سڃاتي وڃي ٿي.

ابتدائي دور ۾ ڊائريڪٽرن جو بنيادي ڌيان سچل سرمست جي قلمي ورثي جي گڏاڻو، ترتيب ۽ آرڪائيو ٺاهڻ تي رهيو. ان مرحلي ۾ مختلف قلمي نسخن کي گڏ ڪري انهن جي دستاويزي ترتيب تي ڪم ڪيو ويو، ته جيئن سچل سرمست جو منتشر ادبي ورثو هڪ منظم علمي صورت ۾ محفوظ ٿي سگهي. هن دور جي ڪوششن جي نتيجي ۾ چيئر لاءِ هڪ مضبوط بنيادي ڍانچو تيار ٿيو، جيڪو بعد ۾ تحقيقي ترقي لاءِ بنياد بڻيو.

بعد وارن دورن ۾ قيادت ڪندڙ ڊائريڪٽرن تحقيق جي معيار کي وڌائڻ تي خاص توجهه ڏني. ان مرحلي ۾ تحقيقي ڪتابن جي اشاعت، علمي مقالن جي تياري ۽ جرنل ”اشڪار“ جي باقاعده اشاعت کي فروغ ڏنو ويو. ساڳئي وقت ادبي سيمينارن، ڪانفرنسن ۽ علمي مذاڪرن ذريعي سچل سرمست جي فڪر کي تعليمي ۽ تحقيقي حلقن ۾ وڌيڪ اجاگر ڪيو ويو. هن دور ۾ چيئر جي علمي سڃاڻپ وڌيڪ مضبوط ٿي ۽ ان کي سنڌي صوفي ادب جي هڪ اهم مرڪز طور تسليم ڪيو ويو.

جديد دور ۾ سچل چيئر جي قيادت جو ڌيان ڊجيٽائيزيشن، عالمي تحقيق سان ڳانڍاپي ۽ جديد تحقيقي طريقن جي استعمال تي مرڪوز رهيو آهي. هن مرحلي ۾ سچل سرمست جي قلمي ۽ ڇپيل ورثي کي ڊجيٽل صورت ۾ محفوظ ڪرڻ، آن لائن دستيابي وڌائڻ ۽ بين الاقوامي علمي ادارن سان تعاون کي فروغ ڏيڻ جون ڪوششون ڪيون ويون آهن. ان سان گڏ جديد تحقيقي رجحانن مطابق سچل جي فڪر کي عالمي سطح تي متعارف ڪرائڻ تي به زور ڏنو ويو آهي.

مجموعي طور تي چئي سگهجي ٿو ته سچل چيئر جي هر دور جي ڊائريڪٽر پنهنجي وقت جي ضرورتن مطابق اداري جي ترقي ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي. ابتدائي بنيادن کان وٺي جديد ڊجيٽل تحقيق تائين، هنن علمي شخصيتن جي گڏيل ڪوششن سچل چيئر کي هڪ اهم تحقيقي ادارو بڻائڻ ۾ بنيادي حيثيت اختيار ڪئي آهي.

باني ميمبر ۽ علمي ڪردار

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور جي قيام ۽ ابتدائي ترقي ۾ ڪيترن ئي نامور علمي شخصيتن جو اهم ۽ بنيادي ڪردار رهيو آهي. هن اداري جي فڪري ۽ تنظيمي بنيادن کي مضبوط ڪرڻ ۾ باني ميمبرن جي علمي بصيرت ۽ ادبي خدمتن کي انتهائي اهم حيثيت حاصل آهي.

سچل چيئر جي شروعاتي سرواڻي نامياري جديد سنڌي شاعر، محقق ۽ دانشور ڊاڪٽر تنوير عباسي جي حوالي ٿي، جن کي هن اداري جو پهريون باني ڊائريڪٽر مقرر ڪيو ويو. ڊاڪٽر تنوير عباسي نه صرف سچل سرمست جي فڪر ۽ شاعريءَ تي گهري علمي نظر رکندا هئا، پر سنڌي ادب جي جديد رجحانن سان به ڳالهيون ڪيون. انهن پنهنجي ذاتي لائبريريءَ مان قيمتي ڪتاب ۽ علمي مواد چيئر کي تحفي طور ڏئي اداري جي علمي بنيادن کي وڌيڪ مضبوط ڪيو، جيڪو هڪ اهم علمي ورثو تصور ڪيو وڃي ٿو.

باني دور ۾ سچل چيئر لاءِ هڪ علمي ۽ تحقيقي پاليسي ٺاهڻ لاءِ ”بورڊ آف گورنرس“ پڻ قائم ڪيو ويو، جنهن ۾ يونيورسٽي جي وائيس چانسلر سان گڏ سنڌ جا نامور عالم ۽ محقق شامل هئا. انهن شخصيتن ۾ ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ ۽ قاضي علي اڪبر درازي جهڙا وڏا علمي نالا شامل هئا، جن سنڌي ٻولي، ادب، لغت ۽ تصوف تي گهري تحقيق ڪئي آهي. انهن ميمبرن جو بنيادي ڪردار چيئر جي علمي رخ کي درست سمت ۾ هلائڻ، تحقيقي معيار کي يقيني بڻائڻ ۽ سچل سرمست جي فڪر کي سائنسي ۽ تنقيدي بنيادن تي اڳتي وڌائڻ هو.

انهن باني ميمبرن جي گڏيل ڪوششن سان سچل چيئر کي هڪ مضبوط علمي بنياد مليو، جنهن تي بعد ۾ تحقيقي ڪتابن، جرنلن، سيمينارن ۽ جديد علمي منصوبن جي عمارت تعمير ٿي. سندن علمي رهنمائي سبب هي ادارو جلد ئي سنڌي صوفي ادب جي هڪ اهم تحقيقي مرڪز طور سڃاتو ويو، جيڪو اڄ به پنهنجي بنيادي مقصدن سان وفادار رهندي علمي خدمتون سرانجام ڏئي رهيو آهي.

چيئر جي قيام ۾ عالمن جو ڪردار

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور جي قيام ۾ سنڌ جي ڪيترن ئي نامور عالمن، اديبن، محققن ۽ صوفي ادب جي ماهرن جو گڏيل ۽ اهم ڪردار رهيو آهي. هن اداري جي بنيادي فڪري ۽ تحقيقي رخ کي ترتيب ڏيڻ ۾ مختلف شخصيتن پنهنجي علمي بصيرت ۽ عملي سهڪار ذريعي اهم خدمتون سرانجام ڏنيون، جنهن جي نتيجي ۾ سچل سرمست جي فڪر کي هڪ منظم علمي دائري ۾ آڻڻ ممڪن ٿيو.

ڊاڪٽر تنوير عباسي هن اداري جي ابتدائي فڪري تعمير ۾ اهم حيثيت رکن ٿا. هن نه صرف سچل چيئر جي پبليڪيشن نظام کي منظم ڪرڻ ۾ رهنمائي ڪئي، پر پنهنجي علمي اثر ۽ تحقيق جي ذريعي سچل سرمست کي قومي ۽ بين الاقوامي علمي حلقن ۾ متعارف ڪرائڻ ۾ به نمايان ڪردار ادا ڪيو. سندن ڪوشش سان سچل شناسي کي جديد ادبي ۽ تحقيقي معيارن سان ڳنڍڻ جو عمل مضبوط ٿيو.

قاضي علي اڪبر درازي جو ڪردار خاص طور تي دستاويزي تحقيق ۽ تاريخي مواد تائين رسائي جي حوالي سان انتهائي اهم رهيو آهي. انهن سچل سرمست جي درگاه درازا شريف ۽ فاروقي خاندان سان لاڳاپيل ناياب قلمي ۽ تاريخي دستاويزن تائين محققن جي پهچ کي ممڪن بڻايو، جنهن سان سچل چيئر جي تحقيقي ڪم کي مستند ماخذن جي بنياد ملي.

ڊاڪٽر نبي بخش قاضي ۽ آغا صوفي جهڙن علمي شخصيتن پڻ سچل سرمست جي فلسفي، خاص طور تي ”عشق نامو“ ۽ صوفيانه فڪر جي علمي تشريح ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو. انهن چيئر جي محققن جي فڪري رهنمائي ڪندي سچل جي شاعريءَ کي فلسفياتي، ادبي ۽ تنقيدي زاويي سان سمجهڻ ۾ مدد فراهم ڪئي، جنهن سان تحقيق جي معيار ۾ نمايان بهتري آئي.

مجموعي طور تي سچل چيئر جي قيام ۾ يونيورسٽي جي انتظاميه سان گڏ سنڌ جي نامور اديبن، محققن ۽ صوفي ادب جي ماهرن جو گڏيل ۽ مربوط ڪردار رهيو آهي. انهن شخصيتن جو بنيادي مقصد سچل سرمست جي فڪر کي روايتي حدن مان ڪڍي جديد علمي، تحقيقي ۽ تنقيدي دائري ۾ آڻڻ هو، جنهن سبب هي ادارو اڄ سنڌي صوفي ادب جو هڪ اهم تحقيقي مرڪز بڻجي چڪو آهي.

مختلف دورن جا سربراہ ۽ سندن ڪردار

ڊاڪٽر تنوير عباسي (باني ڊائريڪٽر) سچل چيئر جي بنيادي ڍانچي کي منظم ڪيو ۽ سنڌي صوفي فڪر تي پهريون معياري تحقيقي جرنل ”سرمست“ جاري ڪيو، جيڪو چيئر جي علمي سڃاڻپ جو اهم حصو بڻيو. پروفيسر اياز گل پنهنجي دور ۾ اشاعتي پروگرام کي وڏي ترقي ڏني. انهن هڪ ئي وقت ڪيترائي اڻڇپيل تحقيقي ڪتاب شايع ڪرايا ۽ اشاعت جي معيار کي بهتر بڻايو، جنهن سان چيئر جي علمي وقار ۾ اضافو ٿيو. ڊاڪٽر مخمور بخاري ۽ ٻين بعد وارن ڊائريڪٽرن سچل سرمست جي عرس جي موقعي تي ادبي ڪانفرنسن، سيمينارن ۽ يونيورسٽي سطح تي تحقيقي ليڪچرز جو سلسلو جاري رکيو، جنهن سان علمي سرگرمين ۾ تسلسل قائم رهيو.

اشاعتي خدمتون

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌي صوفي ادب جي تحقيق، تدوين ۽ اشاعت جي حوالي سان هڪ اهم علمي ادارو آهي، جنهن جو بنيادي فلسفو صوفي ازم جي آفاقي نظريي وحدت الوجود (هم اوست) ۽ انساني پائينچاري کي علمي سطح تي عام ڪرڻ آهي. هن اداري جو مقصد رڳو ادبي مواد شايع ڪرڻ نه، پر سچل سرمست جي فڪري پيغام کي منظم تحقيق، تدوين ۽ جديد علمي طريقن سان دنيا آڏو پيش ڪرڻ آهي.

سچل چيئر جي اهم اشاعتي ڪمن ۾ سچل سرمست جي ناياب قلمي نسخن کي گڏ ڪري محفوظ ڪرڻ هڪ بنيادي ڪم رهيو آهي. مختلف ماخذن مان گڏ ڪيل مواد کي ترتيب ڏئي مستند متن تيار ڪيو ويو آهي، جنهن سان سچل جي شاعريءَ جي صحيح صورت سامهون آئي آهي. ان سان گڏ سچل جي زندگي، فلسفي، فڪر ۽ شاعريءَ تي اڳ ٿيل تحقيق کي هڪ هنڌ گڏ ڪرڻ ۽ ان کي نئين تحقيقي رخ ڏيڻ پڻ هن اداري جي اهم ذميواري ۾ شامل آهي.

سچل چيئر ايم فل ۽ پي ايڇ ڊي سطح جي اسڪالرن کي تحقيقي رهنمائي فراهم ڪري ٿي، جنهن سان نئين نسل ۾ سچل شناسي ۽ صوفي ادب تي سنجيده تحقيق جو رجحان وڌيو آهي. شروعاتي دور ۾ هن اداري کي آفيس جي جڳهه، وسيلن ۽ بجيٽ جي سخت ڪوٽ جو سامنا هو، پر ان باوجود صوفي اسڪالرن پنهنجي ذاتي ڪوششن سان مختلف درگاهن ۽ ماخذن تان سچل جو ڪلام گڏ ڪري هڪ مضبوط تحقيقي بنياد رکيو.

اهم اشاعتي ڪم ۽ موضوعن جو تنوع

سچل چيئر سنڌي ادب ۾ اهم اشاعتي ڪردار ادا ڪيو آهي، جنهن ۾ سچل سرمست جي ڪلام جا مستند ايڊيشن، تحقيقي ڪتاب، علمي مقالا ۽ جرنلز جي اشاعت شامل آهي. هن اداري صوفي ادب تي تقابلي تحقيق کي به هٿي ڏني آهي، جنهن سان سنڌي ادب جي فڪري وسعت ۾ اضافو ٿيو آهي.

چيئر پاران شايع ٿيندڙ ڪتابن ۾ موضوعن جو وسيع تنوع موجود آهي، جنهن ۾ صوفي موسيقي (راڳ)، روحاني فلسفو، سچل جي فارسي ڪلام جا سنڌي ترجما ۽ انگريزي ٻوليءَ ۾ بين الاقوامي تحقيقي مقالا شامل آهن. ڪجهه اهم شايع ٿيل ڪتابن ۾ ”راڳ، صوفي ۽ سنڌ“ (ڊاڪٽر تنوير عباسي)، ”سچل سرمست جي ڪلام ۾ خودي جو تصور“ (محمد علي حداد)، ”Mysticism, Sindh and Sachal Sarmast“ (پروفيسر اياز گل)، ”شهيد حق“ (بيدل مسرور) ۽ ”سچل سرمست ۽ سندس عشق نامو“ (مرتب: ڊاڪٽر نبي بخش قاضي) شامل آهن.

تدوين ۽ ترجمي جون فني ڪوششون

سچل چيئر ”شاعر هفت زبان“ سچل سرمست جي ڪلام کي مختلف ٻولين مان گڏ ڪري ان جي تدوين ۽ متن جي سائنسي صحيح تي خاص ڪم ڪيو آهي. سرائيڪي، سنڌي ۽ فارسي ڪلام کي گڏ ڪري هڪ مستند صورت ۾ آندو ويو آهي. ان سان گڏ سچل جي فارسي مثنوين ۽ غزلن کي سنڌي ۽ اردو ٻولين ۾ ترجمو ڪيو ويو آهي، ته جيئن سندس صوفي فڪر وڌيڪ وسيع عوام تائين پهچي سگهي ۽ بين الاقوامي سطح تي به ان جي سمجهه آسان بڻجي.

فڪر جي ترويج ۾ ڪردار

سچل چيئر سچل سرمست جي فڪر کي انسان دوستي، مذهبي رواداري ۽ فڪري آزادي جي پيغام طور پيش ڪيو آهي. هن اداري سچل جي ان فڪري تصور کي عام ڪيو آهي ته انسانيت سڀ کان وڏو مذهب آهي ۽ ذات پات يا فرقيواريت جي ڪا به بنيادي حيثيت ناهي. هن فڪر ذريعي يونيورسٽي جي شاگردن ۾ برداشت، امن ۽ هم آهنگيءَ جي سوچ کي هٿي ملي آهي، جنهن سان انتهاپسندي جي خلاف فڪري شعور پيدا ٿيو آهي.

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌي صوفي ادب ۽ خاص طور سچل سرمست جي فڪر کي علمي، ادبي ۽ سماجي سطح تي متعارف ڪرائڻ ۾ اهم ۽ بنيادي ڪردار ادا ڪري رهي آهي. هن اداري جو بنيادي مقصد سچل سرمست جي فڪري پيغام کي صرف ادبي ورثي طور محفوظ ڪرڻ نه،

پر ان کي جديد دور جي سماجي ۽ فکري ضرورتن سان هم آهنگ ڪري عام ڪرڻ آهي.

سچل چيئر خاص طور تي سچل سرمست جي فڪر ۾ موجود مذهبي رواداري جي تصور کي اجاگر ڪيو آهي، جنهن مطابق انسانيت، محبت ۽ برداشت کي بنيادي انساني قدرن طور پيش ڪيو ويو آهي. هن فڪر جي ترويج ذريعي مختلف مذهبن ۽ فکري نظرين جي وچ ۾ هم آهنگي ۽ احترام جو شعور پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي، جيڪو اڄ جي سماج لاءِ انتهائي اهم آهي.

ان کان علاوه، انسان دوستي سچل سرمست جي فڪر جو هڪ اهم ستون آهي، جنهن کي سچل چيئر پنهنجي تحقيقي ۽ اشاعتي ڪم ذريعي نمايان بڻايو آهي. سچل جي شاعري ۾ انسان جي عزت، برابري ۽ عالمي پائيداري جو جيڪو پيغام موجود آهي، ان کي علمي انداز ۾ بيان ڪري نوجوان نسل تائين پهچايو پيو وڃي.

سچل چيئر فکري آزادي جي تصور کي به اهميت ڏني آهي، جنهن مطابق انسان کي سوچ، اظهار ۽ فڪر ۾ آزادي حاصل هجڻ گهرجي. هن فڪر کي تعليمي ۽ تحقيقي سرگرمين ۾ شامل ڪري شاگردن ۾ تنقيدي سوچ ۽ فکري وسعت پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي.

ساڳئي وقت، وحدت الوجود جو صوفيانه تصور سچل سرمست جي فڪر جو مرڪزي نقطو آهي، جنهن مطابق ڪائنات ۾ سڀ ڪجهه هڪ ئي حقيقت جو اظهار آهي. سچل چيئر هن فلسفي کي جديد علمي انداز ۾ پيش ڪري ان جي سماجي، روحاني ۽ فلسفياتي پهلوئن کي واضح ڪيو آهي. هن ذريعي نه صرف صوفي ادب جي گهراين کي سمجهڻ ۾ آساني پيدا ٿي آهي، پر سنڌي فڪر کي عالمي سطح تي سمجهڻ جو رستو به هموار ٿيو آهي.

مجموعي طور تي سچل چيئر سچل سرمست جي فڪر کي هڪ جامع علمي، ادبي ۽ سماجي تحريڪ طور پيش ڪري رهي آهي، جيڪا سنڌي سماج ۾ برداشت، امن، انسان دوستي ۽ فکري وسعت کي فروغ ڏيڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪري ٿي.

تنقيدي جائزو

سچل چيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌي صوفي ادب ۽ خاص طور سچل سرمست جي فڪر جي تحقيقي حوالي سان هڪ اهم علمي

ادارو آهي، جنهن ڪيترائي قابلِ قدر علمي ڪارناما سرانجام ڏنا آهن. تنهن هوندي به، موجوده دور جي علمي، ٽيڪنالاجي ۽ عالمي تحقيقي ضرورتن جي تناظر ۾ ان اداري جي ڪم جو تنقيدي جائزو وٺڻ ضروري آهي، ته جيئن ان جي مستقبل جي بهتري لاءِ واضح رخ متعين ڪري سگهجي.

مجموعي طور تي سچل چيئر جو تحقيقي معيار سٺو ۽ ترقي پذير رهيو آهي. هن اداري مستند متن جي تياري، سچل سرمست جي قلمي ورثي جي حفاظت، ادبي اشاعتن ۽ تحقيقي ڪتابن جي ذريعي سنڌي ادب ۾ اهم اضافو ڪيو آهي. خاص طور تي سچل سرمست جي ڪلام جي گڏاوت ۽ تصحيح، ۽ صوفي فڪر جي علمي تشریح هن اداري جي اهم علمي ڪاميابين ۾ شمار ٿين ٿيون. ان سان گڏ تحقيقي جرنلز ۽ علمي سيمينارن ذريعي به سنڌي ادبي دنيا کي مسلسل فڪري مواد فراهم ڪيو پيو وڃي.

ان جي باوجود، ڪجهه اهم پهلو اهڙا آهن، جن ۾ وڌيڪ بهتري ۽ توسيع جي ضرورت محسوس ٿئي ٿي. سڀ کان اهم ڪم سچل سرمست جي ڪلام جو عالمي ٻولين ۾ مڪمل ۽ معياري ترجمو آهي، جيڪو اڃا تائين محدود سطح تي موجود آهي. جيڪڏهن سچل جو پيغام عالمي سطح تي پهچائڻو آهي ته ان لاءِ انگريزي ۽ ٻين بين الاقوامي ٻولين ۾ جامع ترجمي جي منصوبابندي انتهائي ضروري آهي. ساڳئي وقت بين الاقوامي تحقيقي ادارن ۽ يونيورسٽين سان تعاون وڌائڻ به وقت جي اهم ضرورت آهي، ته جيئن سچل شناسي عالمي علمي حلقن ۾ وڌيڪ نمايان ٿي سگهي.

سچل چيئر جي هڪ ٻي ڪمزوري ان جو محدود ڊجيٽل وجود آهي. موجوده دور ۾ جڏهن علمي تحقيق جو وڏو حصو آن لائن پليٽ فارمن، ڊجيٽل آرڪائيو ۽ انڊيڪسڊ جرنلز تي منتقل ٿي چڪو آهي، تڏهن سچل چيئر جو مواد عالمي سطح تي آن لائن دستياب نه هجڻ هڪ اهم گهٽتائي سمجهي وڃي ٿي. جيڪڏهن ڊجيٽل ميوزيم، آن لائن ڊيٽابيس ۽ اوپن ايڪسيس ريسرچ پورٽل کي وڌيڪ ترقي ڏني وڃي ته ان اداري جي عالمي رسائي ۾ نمايان واڌارو ٿي سگهي ٿو.

تحقيقي عمل جي رفتار بابت پڻ اهو مشاهدو ڪيو وڃي ٿو ته گذريل ڪجهه سالن ۾ ادارو گهڻو ڪري سالياني جرنل جي اشاعت ۽ ادبي ڪانفرنسن تائين محدود رهيو آهي، جڏهن ته وڏن تحقيقي منصوبن ۽ نون فڪري پروجيڪٽن

جي گهٽتائي نظر اچي ٿي. اهو عنصر اداري جي تحقيقي تسلسل تي اثر انداز ٿي سگهي ٿو ۽ ان کي وڌيڪ فعال ڪرڻ جي ضرورت آهي. مالي وسيلن جي محدوديت پڻ هڪ اهم مسئلو آهي، جنهن سبب نون ڪتابن جي ڇپائي، تحقيقي منصوبن جي توسيع ۽ جديد تحقيقاتي سهولتن جي فراهمي ۾ رڪاوٽون پيش اچن ٿيون. يونيورسٽي جي مجموعي مالي حالتن جو اثر سڄل ڇيئر جي علمي سرگرمين تي به محسوس ٿئي ٿو، جنهن کي حل ڪرڻ لاءِ اضافي فنڊنگ ۽ گرانٽس جي ضرورت آهي.

انهن چئلينجن باوجود، سڄل ڇيئر جي مثبت پهلو کي نظر انداز نٿو ڪري سگهجي. محدود وسيلن جي باوجود هن اداري جيڪو مستند تحقيقي مواد، اشاعتي ڪم ۽ ادبي ورثي جي حفاظت لاءِ ڪردار ادا ڪيو آهي، اهو پنهنجي نوعيت جو هڪ اهم علمي سرمايو آهي. مجموعي طور تي چئي سگهجي ٿو ته سڄل ڇيئر هڪ مضبوط بنياد رکندڙ تحقيقي ادارو آهي، جيڪو جيڪڏهن جديد ٽيڪنالاجي وسيلن، بين الاقوامي تعاون ۽ مالي استحڪام سان وڌيڪ مضبوط ڪيو وڃي ته اهو عالمي سطح تي سنڌي صوفي ادب جي نمائندگي ڪرڻ جي مڪمل صلاحيت رکي ٿو.

نتيجو

سڄل ڇيئر شاھ عبداللطيف يونيورسٽي، خيرپور سنڌي ادب ۽ تصوف جي ميدان ۾ هڪ اهم ۽ مستند تحقيقي مرڪز جي حيثيت رکي ٿي، جيڪو سڄل سرمست جي فڪر، فلسفي ۽ شاعريءَ کي روايتي عقيدت جي دائري مان ڪڍي جديد علمي، تنقيدي ۽ تحقيقي اصولن تحت پيش ڪري رهيو آهي. هي ادارو سنڌي صوفي ادب جي علمي تشریح، تدوين ۽ اشاعت ذريعي نه صرف ادبي ورثي جي حفاظت ڪري ٿو، پر ان کي نئين تحقيقي رخ پڻ فراهم ڪري ٿو.

سڄل ڇيئر جو اهم ڪردار اهو آهي ته هن سنڌي صوفي فڪر کي مقامي حدن مان ڪڍي قومي ۽ بين الاقوامي علمي دنيا سان ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. تحقيقي ڪتابن، جرنلن، سيمينارن ۽ ترجمي جي منصوبن ذريعي سڄل سرمست جي آفاقي پيغام انسان دوستي، مذهبي رواداري، فڪري آزادي ۽ وحدت الوجود کي جديد انداز ۾ پيش ڪيو ويو آهي، جيڪو سنڌي سماج ۾ فڪري شعور ۽ برداشت کي هٿي ڏئي ٿو.

شاھ عبداللطيف يونيورسٽي ۽ ان جون تحقيقي ڇيئرز مجموعي طور سنڌ جي علمي، ادبي ۽ ثقافتي ترقي ۾ اهم ڪردار ادا ڪري رهيو آهن. خاص طور

سچل چيئر سنڌي صوفي فڪر کي جديد تحقيقي معيارن سان جوڙي هڪ مضبوط علمي روايت قائم ڪئي آهي، جيڪا ماضي جي ورثي کي محفوظ ڪندي مستقبل ڏانهن علمي سفر جاري رکڻ جو عزم رکي ٿي.

ساڳئي وقت، هي ادارو هڪ اهم تحقيقي سڃاڻپ طور اڀري آيو آهي، جيڪو سنڌي ٻولي ۽ ادب جي علمي بنيادن کي مضبوط ڪرڻ ۾ مددگار ثابت ٿيو آهي. تنهن هوندي به، جديد دور جي گهرجن جهڙوڪ ڊجيٽلائيزيشن، آرٽيفيشل انٽيليجنس، بين الاقوامي ٻولين ۾ وسيع ترجمو ۽ عالمي تحقيقي نيٽ ورڪن سان ڳانڍاپو، سچل چيئر لاءِ وڌيڪ ترقي ۽ وسعت جا اهم رستا آهن.

مجموعي طور تي چئي سگهجي ٿو ته سچل چيئر سنڌي صوفي ادب جي تحفظ، ترويج ۽ تحقيقي ترقي جو هڪ اهم ادارو آهي، جيڪو جيڪڏهن جديد ٽيڪنالاجي ۽ عالمي علمي رجحانن سان وڌيڪ هم آهنگ ٿي وڃي ته اهو سنڌي فڪر کي عالمي سطح تي وڌيڪ مؤثر انداز ۾ پيش ڪرڻ جي مڪمل صلاحيت رکي ٿو.

تجويزون

سچل چيئر جي وڌيڪ علمي ترقي، عالمي سڃاڻپ ۽ جديد تحقيقي ضرورتن کي نظر ۾ رکندي هيٺيان اهم تجويزون پيش ڪجن ٿيون:

سڀ کان پهرين، بين الاقوامي تحقيقي تعاون کي وڌيڪ وسيع ڪيو وڃي. دنيا جي مختلف يونيورسٽين، خاص طور تي صوفي ادب، مذهبن جي تقابلي مطالعي ۽ انسانيات سان لاڳاپيل ادارن سان گڏيل تحقيقي منصوبا شروع ڪيا وڃن ته جيئن سچل سرمست جي فڪر کي عالمي علمي حلقن ۾ وڌيڪ مؤثر انداز ۾ متعارف ڪرايو وڃي.

ٻيو اهم قدم اهو آهي ته سچل سرمست جي مڪمل ڪلام جو عالمي ٻولين ۾ ترجمو ڪيو وڃي. خاص طور تي انگريزي، عربي ۽ چيني ٻولين ۾ سندس شاعريءَ جو معياري ۽ منظوم ترجمو تيار ڪيو وڃي ته جيئن سندس فڪر جي آفاقيت عالمي سطح تي اجاگر ٿي سگهي.

ٽيون، ڊجيٽل آرڪائيو کي جديد ٻڌائڻ وقت جي اهم ضرورت آهي. ان لاءِ سچل سرمست جي سمورن قلمي نسخن، اشاعتي ڪتابن ۽ تحقيقي مواد تي مشتمل هڪ جديد ”ڊجيٽل صوفي پورٽل“ تيار ڪيو وڃي، جيڪو محققن، شاگردن ۽ عالمي اسڪالرن لاءِ آن لائن دستياب هجي. هن پورٽل ذريعي سچل شناسي کي وڌيڪ منظم، محفوظ ۽ وسيع بڻائي سگهجي ٿو.

چوٿون، نوجوان محققن کي وڌيڪ موقعا فراهم ڪرڻ انتهائي ضروري آهي. ايم فل ۽ پي ايڇ ڊي سطح جي شاگردن لاءِ ريسرچ گرانٽس، فيلوشپس ۽ تربيت جا موقعا وڌايا وڃن ته جيئن نئين نسل سچل سرمست جي فڪر تي جديد انداز ۾ تحقيق ڪري سگهي.

ان کان علاوه، صوفي ازم ۾ ڊپلوما ڪورس شروع ڪرڻ جي تجويز پڻ اهم آهي. يونيورسٽي جي نگرانيءَ هيٺ ”صوفي ازم ۽ امن جو فلسفو“ جي عنوان سان ڇهن مهينن جو سرٽيفڪيٽ ڪورس شروع ڪيو وڃي، جنهن جو مقصد شاگردن ۽ عام ماڻهن ۾ صوفي فڪر، رواداري ۽ امن جو شعور پيدا ڪرڻ هجي. آخر ۾، بين الاقوامي لنڪيجز کي مضبوط ڪرڻ لاءِ دنيا جي ٻين اهم تحقيقي مرڪزن، خاص طور ايران ۽ ترڪي جي رومي چيئرز ۽ صوفي اسٽڊيز سينٽرز سان گڏيل مفاهمي يادداشتون ڪيا وڃن. اهڙن معاهدن ذريعي گڏيل تحقيق، علمي تبادلو ۽ بين الاقوامي ڪانفرنسن جو سلسلو شروع ڪري سگهجي ٿو، جيڪو سچل چيئر کي عالمي سطح تي وڌيڪ مضبوط علمي سڃاڻپ فراهم ڪندو.

حوالا

۱. ’ماهوار مهراڻ‘ ڊاڪٽر عطا محمد حامي ۽ مختار ملڪ، ص 19.
۲. شوق نواز علي ڊاڪٽر، ’سچل سارو سچ‘ ڪراچي يونيورسٽي، سنڌي شعبو، ص 25
۳. عباسي تنوير ڊاڪٽر، ايڊيٽر/مرتب ’سچل سرمست‘ شاه عبداللطيف يونيورسٽي، سچل چيئر، ۱۹۸۹ع ص 11.
۴. لغاري زين العابدين، ’سچل چيئر ۾ سچل شناسي تي ٿيل ڪم جو تحقيقي اڀيا‘ سنڌي يونيورسٽي ڄامشورو، سنڌي شعبو، ص 30 – 31.
۵. گل اياز، مرتب/ايڊيٽر ’آشڪار‘ جرنل (شمارو پهريون) شاه عبداللطيف يونيورسٽي، سچل چيئر، ۱۹۸۹ع ص 7.
6. <https://www.salu.pk/sachal>
7. <https://drpathan.com/mysiticism-sindh-and-sachal-sarmast>
8. <https://www.scribd.com>
9. <https://almas.salu.edu.pk/index.php/ALMAS/article/view/135>
10. <https://sd.wikipedia.org>